

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Mr. J. VAN KUYK ('s-Gravenhage),

Dr. W. F. BAX (Amsterdam),

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

XXXIII-XXXIV 1946-1947,

EERSTE GEDEELTE.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1947

SPOTPENNINGEN

door

Mr. J. VAN KUYK

Aan Prof. Dr. W. Martin, Oud-Directeur van het Mauritshuis, te 's-Gravenhage,
bij zijn 70sten verjaardag.

Symboliek — Op de antieke munten wordt symboliek gevonden; zoo de leeuw als symbool van kracht. Ook politieke symboliek: de stier die de Romeinsche wolvin nederwerpt. Deze vroege verschijning verbaze niet; naar den tijd gerekend, gaat symbolische aanduiding aan een werkelijke, natuurlijke voorstelling vooraf. — Deze symboliek is kort en treffend, is sterk door haar jeugd en haar frischheid¹⁾.

De symboliek op de keerzijde der Renaissance-medailles begint sober.

Een medaille is niet volledig zonder keerzijde. Welke echter niet — zooals het spreekwoord zou doen vermoeden — het tegendeel der voorzijde behoort te zijn, doch haar hoogste bereikt indien zij werkelijk de voorzijde aanvult en voltooit. Bij Pisanello, wiens werk de aanvang was van een geheel nieuwe kunst, is het symbool op de keerzijde het complement van het portret op de voorzijde. Het is eenvoudig en, zelfs wanneer het meer wordt uitgewerkt, blijft het monumentaal²⁾. De symbolische of allegorische voorstelling op de rugzijde voltooit „het beeld” op de voorzijde.

De keerzijde van een medaille kan historisch zijn: een feit weer-geven dat herdacht wordt, — ook heraldiek in opzet, zooals vooral het karakter is der vroege Duitsche penningen. — zij kan ten slotte

¹⁾ Kurt Regling, *Die antike Münze als Kunstwerk* (1924), blz. 115-6; J. Burckhardt, *Vorträge* (1918), blz. 386.

²⁾ G. F. Hill, *Pisanello* (1905), blz. 149.

ook zuiver persoonlijk zijn: dit is het kenmerk der renaissancekunst. Hier treedt het historische bij het persoonlijke geheel op den achtergrond. Niet minder duidelijk dan het portret, spiegelt ook de keerzijde de vereering van de persoonlijkheid¹⁾.

Eenvoud, bevattelijkheid en waarheid — waardoor echter een bescheiden maar gewilde mystiek niet wordt uitgesloten — is het kenmerk van deze symboliek. De vernuftige onwaarheid van de latere steekt sterk hierbij af. — Enkele voorbeelden: Pisanello's medaille op Nicolo Piccinino, den befaamden condottiere uit Perugia, heeft op de keerzijde den griffoen van Perugia, welke Piccinino en diens leermeester zoogt. Zijn medaille op Cecilia Gonzaga: keerzijde met den eenhoorn symboliseert haar maagdelijke onschuld. Prachtig is zijn huwelijkspenning op Lionello Este van 1444: een leeuw (lionello) staat gecharmeerd voor een cupido, die hem een rol muziek voorhoudt. Bekend ten slotte de Savonarola-medaille: het stadsbeeld van Florence waarboven de dreiging van Gods arm met het zwaard. — Giovanni Candida tooit de keerzijde van zijn beroemde medaille van 1504 op den jeugdigen Frans van Angoulême — den lateren Frans I — met diens embleem: den salamander in het vuur. Portretpenningen van Karel V hebben eveneens als keerzijde bloot het persoonlijke embleem: de Herculeszuilen met Plus Ultra²⁾.

De zestiende eeuw ziet den eenvoud verloren gaan. De symboliek wordt meer en meer tot vernuftige verzinsels, overladen door bijzonderheden. De gedachten „spelen” met symboliek en allegorie. Het is bevreemdend hoe spoedig eenvoud alle waardering verloor en als armoede werd gevoeld.

In de zeventiende eeuw is het geheele leven doortrokken van den eerbied voor de Oudheid, welker mythologie is aanvaard en tot bron der voorstellingen wordt. De historische gedenkpenningen,

¹⁾ G. Habich, *Die Medaillen der Italienischen Renaissance*, blz. 4; G. F. Hill, *Medals of the Renaissance* (1920), blz. 11-2.

²⁾ Op een medaille van Lodewijk Neufarer wordt dit eenvoudig beeld bedorven doordat de zuilen geschud worden door een er boven geplaatsten keizerlijken adelaar. — Het is bekend dat ook Filips II de spreuk zijns vaders gevoerd heeft.

waardoor de wereld overstromd wordt, vertoonen ons een historie verklaard door de oudheid — de klassieke en de bijbelsche — in een vaak overladen en soms zeer duistere symboliek. De vermen- ging van werkelijkheid en symboliek, zoo gewoon in de schilder- en prentkunst, vindt men op de gedenkpenningen in niet mindere mate.

Begrip van en liefde voor deze voorstellingen blijft in den aan- vang der achttiende eeuw algemeen. In dezen tijd bestaat een groote belangstelling voor gedenkpenningen. In 1734 lezen wij ¹⁾ dat de hedendaagsche penningen — bedoeld als tegenstelling tot de antieke stukken — hun belang vooral ontleenen aan „de heer- lykhyd der vindinge, die in de wel te zamengestelde zinnebeelden uytmunt”. Dit is de geest des tijds. Gelukkig echter wordt hierbij verwezen naar „het richtsnoer der goede rede” en de eeuw van het rationalisme vertoont weldra een neiging om tot de werkelijk- heid te komen, de keerzijde der medailles tot een zuiver historisch- werkelijke voorstelling te maken. Sindsdien leeft daarnaast slechts een weinig afwisselende, arme symboliek, met sterk mythologischen inslag.

Symboliek en satire — Symboliek heeft van nature een neiging om tot satire te worden.

De numismatiek kent de werkelijke en de symbolische satire. Biedt de keerzijde der medaille een voorstelling van de werkelijk- heid, geeft zij het herdachte feit op natuurlijke wijze weer, en — hierop komt het aan — geschiedt dit tot eigen verheerlijking en tot afbraak van een tegenstander, zoo is de bodem gelegd en veelal zelfs reeds het begin der satire aanwezig. Vertoont de medaille een dergelijke gedachte in zinnebeeldige voorstelling, dan is dit niet minder het geval. De vraag kan gesteld: waar de over- gang ligt van het een in het ander. Het antwoord hierop zal moeten zijn, dat de mate beslissend is: door haar „overdrijving” kan èn de werkelijkheid èn de symboliek tot satire worden.

¹⁾ Gerard van Loon. *Hedendaagsche Penningkunde* ('s-Grav. 1734). voor- bericht.

Een Engelsche penning¹⁾ op den terugkeer van Leicester uit ons land in 1587 beeldt een kudde schapen af, terwijl de hond — waaronder „Invitus desero” — zich van zijn kudde afkeert. met omschrift: „non gregem sed ingratos”. Hier gaat de symboliek in de satire over, valt van een symbolische satire te spreken.

Klotzius, die in het midden der achttiende eeuw een boek aan de spotpenningen wijdde²⁾, gebruikt in vermoeiende zwaarwichtigheid, tot begin, 126 bladzijden om aan te toonen dat de Oudheid satirieke stukken niet heeft gekend, Duidelijker dan uit dit betoog kan niet blijken hoe de vraag, waar de satire aanvangt, zwevend blijft. — De schrijver gaat soms te ver wanneer hij als spotpenning beschouwt elk stuk waarop een zinnebeeldige voorstelling met spot voorkomt. Deze moet, wil men van spotpenning kunnen spreken, op den voorgrond treden of doel zijn. Waarmede echter allerminst een vaste, afdoende begrenzing is aangegeven.

Hierbij bedenke men dat op penningen, welke niet rechtstreeks satirisch zijn, toch niet zelden „een agressieve en satirieke taal” gesproken wordt — gelijk Veth terecht opmerkt³⁾. En verder dat geheel buiten de beelden, op den penning voorkomend, het spot-element kan liggen in de omschriften: een beeltenis van den Koning-Stadhouder met den titel: „Britann(iae) Tyrann(us)”⁴⁾, een van Jacobus II van Engeland met omschrift: „Jacobus II Britan. Rex Fugitiv.”⁵⁾. Of in het opschrift: een kleine spotpenning van Wermuth op den dood van Lodewijk XIV met dit simpel opschrift: „homo fui humani nihil a me alienum putavi”.

Op het vage der grenzen worde nog het licht geworpen door vermelding van een tweetal penningen uit de zeventiende eeuw. —

¹⁾ Gerard van Loon, *Beschrijving der Nederlandsche Historipenningen*, I, 382, 1; *Catalogus Gedenkpenningen Koninklijk Kabinet* no. 363.

²⁾ C. A. Klotzius, *Historia numorum contumeliosorum et satyricorum* (Altenburg 1765).

³⁾ C. Veth, *Geschiedenis van de Nederlandsche caricatuur en van de scherts in de Nederlandsche beeldende kunst* (1921), blz. 106.

⁴⁾ van Loon, III, 431, 1; *Cat. Ged.* no. 1536.

⁵⁾ van Loon, III, 498; *Cat. Ged.* no. 1559.

De eerste¹⁾, uit 1684, strekt tot spot van den Franschen koning, die op de voorzijde staat afgebeeld een wereldbol op de punt van zijn degen balanceerend: „Quod libet licet”; de keerzijde vertoont tevoorschijn komend van achter een gordijn met Fransche lelies bezaaid, een arm met een degen en een olijftak: „Elige”. De voorzijde is satire, de keerzijde symboliek. De tweede, van het jaar 1690, en slaande op de vlucht van Jacobus uit Engeland, is de zoo juist vermelde: door het omschrift is de voorzijde zonder twijfel spotpenning, terwijl de keerzijde — een vluchtend hert, met vleugels aan de beenen, vertoonend, met omschrift: „Pedibus timor addidit alas” — stellig een agressieve taal spreekt, maar toch waarschijnlijk als uitsluitend symbolisch te beschouwen is.

Iconographie der spotpenningen — Tusschen spotpenning en spotprent bestaat een nauwe band. Zij hebben niet alleen een gelijk doel, — ook de voorstellingen zijn dezelfde. Men behoeft hier niet aan navolgingen te denken; de oorzaak ligt in de vastheid van stijl welke de uitingsvormen der verbeelding beheerschte en een ontbreken van die sterke zucht naar het oorspronkelijke welke den lateren tijd kenmerkt. De iconographie blijft dezelfde, de vormtaal van de prent komt met die van den penning overeen²⁾. Veth³⁾ geeft als zijn meening dat de penningen soms mooier zijn dan de prenten.

Geven wij eenige voorbeelden uit verschillenden tijd.

Een penning van 1578 op de aanbieding van het luitenant-generaalschap aan den Prins van Oranje⁴⁾ vertoont ons het Spaansche zwijn, besprongen door den Nederlandschen leeuw. Van Loon teekent hierbij terecht aan dat de Spanjaarden aldus zijn „verbeeld in de schimpschriften en hekelprinten dier tijden”. Wij kennen een spotprent van 1577 waarop is afgebeeld de Hollandsche tuin met een leeuw, waaromheen Spaansche varkens den tuin

¹⁾ van Loon, III, 312, 1; *Cat. Ged.* no. 1339.

²⁾ J. van Kuyk. *Oude Politieke Spotprenten* (1940). blz. 10-1, 19, 35.

³⁾ Veth, *t.a.p.*, blz. 106.

⁴⁾ van Loon, I, 249, 4; *Cat. Ged.* no. 313.

bespringend en erin wroetend¹⁾, — en een der mooiste prenten van den tijd, op het jaar 1600 te stellen, waarop de Nederlandsche leeuw met het zwaard de Spaansche varkens verjaagt²⁾.

De vredespogingen en de gevreesde misleiding aan Spaansche zijde, leveren een ander voorbeeld. Een penning³⁾ van 1580 geeft op de voorzijde den Nederlandschen leeuw te zien aan den inquisitiepaal vastgelegd met een halsband dien een muis door-knaagt: „Rosis leonem loris mus liberat”; de keerzijde teekent, naast den Paus, den Spaanschen koning, die den Nederlandschen leeuw een vredestak aanbiedt om hem den band der inquisitie, achter zijn rug gehouden, om te leggen. Ook de prenten⁴⁾ betreffende deze zelfde gebeurtenissen toonen ons die gedachte: een kardinaal met staart van een schorpioen of een draak in monnikspij, een olijftak biedend.

Een eeuw later — in 1688, de vlucht van de Engelsche koningin en haar zoontje hekelend — zijn de penningen en de prenten van hetzelfde maaksel. Een Jezuïet (Pater Peters) op een kreeft, het prinsje in zijn armen met een molentje op het hoofd, ziehier het beeld van een spotpenning van Wermuth⁵⁾ en van een spotprent van Romein de Hooghe⁶⁾. De kreeft is een satirische toespeling op de Jezuïetenorde waarvan Pater Peters lid was. — Deze herinnering aan het feit dat de Prins van Wales ondergeschoven kind, zoon van een molenaar, zou zijn, komt telkens voor: wij vinden op spotprenten en spotpenningen den prins ook afgebeeld met een molentje in de hand⁷⁾.

Ten slotte nog een laatste voorbeeld. Op een spotpenning van 1689⁸⁾ werpt een beer (blijkens de keerzijde een beer met priester-

¹⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 12.

²⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 13.

³⁾ van Loon, I, 279; *Cat. Ged.* no. 335. — Een andere spotpenning op later (1592) gevoerde onderhandelingen met Spanje, van Loon, I, 428; *Cat. Ged.* no. 381.

⁴⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 12.

⁵⁾ van Loon, III, 392, 1; *Cat. Ged.* no. 1422-3. — De keerzijde vertoont het zgn. wapen van den prins: een molen in een schild.

⁶⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 28.

⁷⁾ van Loon, III, 394.

⁸⁾ van Loon, III, 405.

muts) de Engelsche honingkorven om, doch wordt door de bijen (niet-Roomschen) duchtig gestoken. Een spotprent uit ongeveer denzelfden tijd (1702) vertoont op volkomen gelijke wijze een Franschen beer, belust op de honingkorven van het Noorden ¹⁾).

Het wordt vaste stijl de naties in den internationalen strijd als persoon, liefst echter als dier voor te stellen. Deze dieren-symboliek is weder aan prenten en aan penningen gemeen. Over fabel-symboliek valt hetzelfde te zeggen ²⁾). Het hoogtepunt hiervan wordt bereikt in den tijd der oorlogen van het midden der zeventiende eeuw tot den vrede van Utrecht. Wij vinden den Nederlandschen leeuw, den keizerlijken adelaar, den Franschen haan ³⁾), den Britschen luipaard — soms den Britschen eenhoorn of dog —, den Ierschen wolf, den Zweedschen beer ⁴⁾). De omstandigheden liggen zoo dat de Fransche haan in den regel vluchtend voorgesteld is, bij voorkeur voor den Nederlandschen leeuw — zoo naar aanleiding van den zeeslag bij Kaap la Hogue met het omschrift: „Non cantabit nisi resurgat ⁵⁾ —, doch ook, in 1693, met zijn hennen, voor den Oranje-vos ⁶⁾). — Het Spaansche zwijn is in later tijd een koe geworden; op een spotpenning ⁷⁾) betreffende den Franschen invloed in Spanje, van 1700, wordt de koe gemolken door een geestelijke (den kardinaal Portocarrero, den voorvechter van Frankrijk): „Regem habemus et volumus regem”.

Niet alleen het vaderland, ook de Oranje-vorsten worden als leeuw voorgesteld, hoewel het meest voorkomend symbool op de Oranjenpenningen, als voor de hand liggend, gevonden wordt in

¹⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 33.

²⁾ Veth, *t.a.p.*, blz. 107.

³⁾ De Fransche haan is niet Gallisch, doch dagteekent — althans als algemeen gebruikt — eerst uit de zeventiende eeuw. — Op de Gallische munten, welke een eenvoudige symboliek hebben, zich bij de antieke aansluitend, komt de haan niet voor. De haan is door de Fransche revolutie geadopteerd.

⁴⁾ Zie b.v. van Loon, IV, 34, 2; 41, 2; 50; 136; 245, 2; 248, 3; 257; 261, 2; 547, 6; 584, 2; 636, 2.

⁵⁾ van Loon, IV, 74, 2. — Oranje-vos b.v. ook: van Loon, III, 397.

⁶⁾ van Loon, IV, 41, 2.

⁷⁾ van Loon, IV, 261, 2.

een oranjeboom, een oranjeappel, ook een oranjetwijg. Willem III wordt soms gesymboliseerd als een vogel: phoenix of adelaar¹⁾).

De symboliek wordt verder ontleend aan dierenwereld en fabel. — In 1587 waarschuwt een jeton²⁾ tegen het verbond met Engeland; de voorzijde blijft op het terrein der werkelijkheid: een Nederlander die den rook der Spaansche inquisitie wil vermijden, valt plotseling in het vuur der Engelsche trouweloosheid: „Fugiens fumum incidit in ignem”; de keerzijde echter biedt een eenvoudige en ware diersymboliek: een aap die haar jongen troetelt en dood drukt: „Libertas ne ita chara ut Simiae catuli”. — Een Nederlandsche spotjeton³⁾ op het vermoorden van Hendrik IV: een lam wordt de keel afgebeten door een wolf (met Jezuïetenmuts): „Religio amorem non caedes fovet”. Een penning⁴⁾ op den moord van den Prins van Oranje is hiermede te vergelijken, te eer omdat het beeld hier meer in werkelijkheid gehouden is: een wolf bijt den herder, te midden van zijn kudde, de keel af. — De indaging van Johannes Uytenbogaert geeft in 1619 aanleiding tot een penning⁵⁾ welks keerzijde aan de dierenfabel is ontleend: de leeuw in zijn hol, waarlangs de vos — terugschrikkende voor de bij de grot liggende doodsbeenderen — heensluipt en zijn weg vervolgt: „Quia me vestigia terrent”. — In 1672 een spotpenning⁶⁾ op de tegenstanders van Oranje: een kat belet een muis om bij een kaas te komen: „Pauci dignoscere possunt vera bona”. — Ten slotte vermelden wij uit deze, met veel andere voorbeelden te vermeerderen, reeks een penning⁷⁾ op de mislukking in 1708 van den aanslag op Schotland: een ezel, die een Schotsche distel eten wil, keert den kop om bij het zien van een

1) H. J. de Compierre de Chaufepié, *Zinnebeeldige voorstellingen op Oranjepenningen*, in: *Haagsch Jaarboekje*, 1899, blz. 453-77.

2) van Loon, I, 374 (vgl. van Loon, II, 6).

3) van Loon, II, 67.

4) van Loon, I, 344; *Cat. Ged.* no. 347.

5) van Loon, II, 111; *Cat. Ged.* no. 530.

6) van Loon, III, 49; *Cat. Ged.* no. 1053.

7) van Loon, IV, 523, 4; *Cat. Ged.* no. 2168.

Engelsche roos hem door een vrouw voorgehouden : „inimicus odor appetitus fortior”.

En eindelijk is de bijbelsche geschiedenis voor alle kunstenaars een bron van bezieling geweest, ook voor de graveurs van medailles. Het bepaalt zich echter tot den tijd van zeventiende en achttiende eeuw. — Een spotpenning ¹⁾ op de vervolging van de Hugenoten, van 1685, gemaakt door Smeltzing, teekent een engel, het zwaard trekkend tegen een bisschop op een struikelenden muilezel : „Quid me verberas”. — Een penning ²⁾ tegen Willem III en diens Engelsche politiek, op de keerzijde den Prins voorstellende als Absalom aan een boom hangend : „Ecce Manus Absalom”. — Een spotpenning ³⁾ van 1696, den aanslag op het leven van den Koning-Stadhouder hekelend als door den Engelschen Koning beraamd, verbeeldt de geschiedenis van David, die 's nachts in Sauls tent komend, slechts diens spies wegneemt en den Koning ongedeerd laat : „Pius gener impio socero bonum pro malo reddit”. — Op hetzelfde feit een andere penning ⁴⁾ welke op de voorzijde Lodewijk XIV en Jacobus II vertoont met omschrift : „Herodes atque Pilatus”, op de keerzijde de beide koningen die ten overstaan van den Jezuïet Peters tot den aanslag besluiten. — En een medaille ⁵⁾ naar aanleiding van de overwinningen in de Zuidelijke Nederlanden van het jaar 1706, geïnspireerd door de geschiedenis van Abimelech, met opschrift : „Ludovicus Magnus — Anna Maior”.

Soms staat naast hinderlijke overlading een treffende eenvoud. Om een voorbeeld te noemen : de tegenslagen van Lodewijk XIV worden verbeeld door een zon welke wordt verduisterd, voorstel-

¹⁾ van Loon, III, 333, 3; *Cat. Ged.* no. 1373. — Herinnering aan de geschiedenis van Bilgeam, die — zijn ezelin slaande — de vraag van haar hoorde: Wat heb ik U gedaan, dat gij mij geslagen hebt? (Numeri 22).

²⁾ van Loon, III, 431, 1; *Cat. Ged.* no. 1536.

³⁾ van Loon, IV, 165, 2; *Cat. Ged.* no. 1812. — I Samuel 24, 18 en 26, 12.

⁴⁾ van Loon, IV, 165, 3; *Cat. Ged.* no. 1811. — Hand. Aposi. IV, 26.

⁵⁾ van Loon, IV, 460, 2 en 3; *Cat. Ged.* no. 2126-7. — Richteren IX, 53.

ling ook in de prentkunst gebezigd. Een medaille¹⁾ op de komst van Willem III in Engeland vertoont op de keerzijde den Nederlandschen leeuw die een klauw op den wereldbol zet, in den hemel erboven een lelie-zon door een wolk verduisterd: „Leo Belgicus minatur soli sed favet orbi”. In den tijd van den — voor de Fransche wapenen zoo ongelukkigen — Spaanschen opvolgingsoorlog is dit motief bijzonder geliefd²⁾. Een satirische wending wordt aan het motief gegeven op een penning³⁾ van 1673 op den terugtocht der Franschen: de Fransche leliezon wordt verduisterd door een Hollandsche kaas, terwijl een Hollander staat toe te kijken, met omschrift: „Sta Sol”; op de kaas: „Fromage d’Hollande”. —

Het beeld der iconographie ware onvolledig wanneer niet aan de tot hier besproken vormen der symbolische satire werde toegevoegd een herinnering aan de satire in beelden der werkelijkheid. Deze is, naar den vorm, meestal laag bij den grond, veelal uitermate grof, — meer hatelijk en vernederend dan geestig en lachwekkend. Men kan alle schakeeringen vinden. Zeer eenvoudig is de afbeelding van hem, tegen wien de spot gericht is, op een ezel, — en kennelijk is zij zeer geliefd. Men vindt haar door de eeuwen heen: op het vertrek van Granvelle in 1563: de kardinaal zit reisvaardig op een ezel⁴⁾; in 1711 op Villars: de maarschalk zit omgekeerd op een ezel; in 1814 een spotjeton op het vertrek van Napoleon naar Elba: de Keizer met een koord om den hals, geleid door den duivel, zit, weder omgekeerd, op een ezel, met omschrift: „Inseparable friends”⁵⁾. — Ook de spotprenten kennen dit motief: zoo wordt Jacobus II van Engeland herhaaldelijk op

¹⁾ van Loon, III, 378, 7; *Cat. Ged.* no. 1414.

²⁾ van Loon, IV, 452; *Cat. Ged.* no. 2130, met omschrift: „Sic obscuratur gloria Magni Regis”.

³⁾ van Loon, III, 126, 1; *Cat. Ged.* no. 1165.

⁴⁾ van Loon, I, 65; *Cat. Ged.* no. 187 (de penning is in de zeventiende eeuw vervaardigd).

⁵⁾ De Engelsche caricatuur teekent steeds tusschen den grooten Keizer en den duivel een onverbreekbare vriendschap.

een ezel afgebeeld. — Ingewikkelder figuren zullen wij in het hierna-volgende ter sprake brengen.

Groepen en perioden — De meeste spotmedailles raken het gebied der politiek. Terwijl de spotprenten voor een groot deel buiten dat gebied vallen en zich evenzeer bezig houden met die talloze vragen en twisten welke het economische en sociale leven der menschheid in beweging brengen, speelt de spotpenning een beperkter rol. Hoofdzaak is hier het politieke en vooral in den beginne het godsdienstige, dat daarmede, in elk geval in dien tijd, nauw samenhangt.

Een eerste groep vormen de penningen uit den hervormingstijd en de periode der godsdienstoorlogen, gelijk ook het begin van de prent-caricatuur valt in dezen zelfden daarvoor rijpen tijd. — In de eerste plaats die reeks dubbelkoppen ¹⁾, keizer-paus of kardinaal-bisschop aan de eene zijde en, omgekeerd, duivel of nar aan de andere, welke gemaakt is in den tijd dat Europa verscheurd werd door godsdienststrijd met sterk politieken kant. Zij zijn afkomstig van katholieke en van hervormde zijde, waarschijnlijk het eerst van katholieke. Dit eerste type vertoont een dubbelkop van keizer en paus, of van kardinaal en bisschop, als uiting van hun eenheid voor de verdediging van het geloof; blijkens de omschriften richten zij zich allerminst tegen de Kerk en een satiriek karakter is er niet aan toe te kennen. Zij dagteekenen van omstreeks 1530. Hierna echter komen stukken uit het hervormde kamp, het midden der zestiende eeuw vullend, en stellig bedoeld als strijd- en spotpenning. De samenvoeging van paus of kardinaal met duivel of nar tot één dubbelkop wijst hierop; het opschrift niet minder. Zoo lezen wij in het Latijn: „Ecclesia perversa tenet faciem diaboli” ²⁾. Meestal echter wordt, omdat propaganda-bedoeling voorzigt, inheemsche taal gebruikt: Fransch, Nederlandsch, Duitsch.

¹⁾ Zie over deze stukken: E. Cartier, *Recherches sur quelques médailles historiques du XVIIe siècle*, in: *Revue Numismatique*, 1851, blz. 36-58.

²⁾ Een kopie met ditzelfde opschrift vindt men in 1678 in Engeland tijdens den alsdan daar voorkomenden godsdienststrijd (*The medallic History of England to the Revolution*, London 1790, pl. XXXV, no. 3).

De medailleur Hans Reinhart vervaardigde in 1544 een dergelijk stuk naar aanleiding van het Concilie van Trente. — Een Hollandsche dubbelkop ¹⁾ uit denzelfden tijd vertoont aan de voorzijde paus- en duivelskop: „Vader der Werelt is en duivel bei Godt”, aan de keerzijde een kardinaals- en narrenkop: „Weisheit is verkert in sotheit”. — Belangrijke stukken zijn de twee geheel gegraveerde zilveren spotpenningen welke in 1905 in het Koninklijk Kabinet gekomen zijn ²⁾; zij hebben zeer uitvoerige Fransche omschriften, zouden als spotprenten in metaal kunnen worden opgevat. De eene vertoont het hoofd van den paus, omgekeerd een duivelskop; de andere het hoofd van een kardinaal en een narrenkop. De keerzijden zijn geheel symbolisch. — Uit iconographisch oogpunt beschouwd, zijn deze stukken op een lijn te stellen met een bekende spotprent op Alva: De hopman van narhei ³⁾.

In later tijd vindt men een Hollandsche nabootsing, gericht tegen Cromwell; de voorzijde biedt de koppen van Cromwell en van een duivel, de keerzijde die van Fairfax en van een nar; — het omschrift luidt: „Den een mens is den a(nder) siin duvel” ⁴⁾.

Bij deze groep sluiten zich twee gegraveerde plaquettes ⁵⁾ aan uit den tijd der Hugenoten, waarschijnlijk thuis behoorend in Zuid-Frankrijk. Een hiervan is een satiriek stuk, stelt voor een wolf, vermomd onder een grooten hoed, op de ruïnes van een kerk, en op een trompet blazend om zijn triomf te vieren, of — wat waarschijnlijker geacht wordt — om zijn schapen naar de kerk te roepen.

Een tweede groep wordt gevonden in den eersten tijd van den tachtigjarigen oorlog. Wij vermelden een zeer merkwaardigen geheel gegraveerden hartvormigen penning ⁶⁾, vol symbolieke en

¹⁾ *Verlag Koninklijk Penningkabinet 1907*, blz. 5.

²⁾ *Verlag Koninklijk Penningkabinet 1905*, blz. 7.

³⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 12.

⁴⁾ *Revue de la Numismatique belge*, 1840, blz. 497; Cartier, *t.a.p.*, blz. 55.

⁵⁾ *Revue Numismatique*, 1855, blz. 50-4.

⁶⁾ *Cat. Ged.* no. 201; de Vries en de Jonge, *Nederlandsche Gedenkpenningen verklaard*, I (1829), blz. 10 v.; H. J. de Dompierre de Chaufepié, *Een penning op den aanvang der Nederlandsche beroerten*, in: *Oud-Holland*, 1899, blz. 193 v.

satirieke voorstellingen, tegen Granvelle en Margaretha van Parma nauw verband houdend met de prenten uit dien tijd. Verbeeld wordt — onder verschillende andere voorstellingen — een conclave van bisschoppen onder voorzitting van Granvelle als aartsbisschop, terwijl op den voorgrond een gemijterde kat springt met een muis in haar bek, satire op de instelling van de bisdommen. Het stuk dagteekent uit 1566, het jaar der vele — een sterk ironisch en satirisch karakter dragende — geuzenpenningen — De ellende der tijden wordt gehekeld door een penning ¹⁾ van het jaar 1578, op de voorzijde een schaap afbeeldend dat door een roofvogel wordt geplukt „D'onnosel wert meest gepluct en geteest”, op de achterzijde een wezeltje dat een monster op de vlucht jaagt. Voorsienighe raet boosheyt wederstaet’. — In 1587 geeft het verbond met Engeland gelegenheid tot het slaan van een penning ²⁾ met beeltenis van Koningin Elisabeth op den troon, terwijl de keerzijde den paus en zijn geestelijkheid, uit den hemel verjaagd, door elkaar doet tumelen

De vernietiging van de Armada en het vergaan der Spaansche vloot bood gereede aanleiding tot overwinnings- en spotmedailles, te vermelden is die ³⁾ waarop de voorzijde den paus afbeeldt die beraadslaagt met den keizer en den Spaanschen koning, allen met ezelsooren en geblinddoekt, gezeten op een grond met scherpe prikkelen met het omschrift „Durum est contra stimulos calcitrare”

Een groote groep vindt haar aanleiding in de gebeurtenissen uit den tijd van Lodewijk XIV en de oorlogen welke in de tweede helft der zeventiende eeuw West-Europa verdeeld hebben en in 1713 met den vrede van Utrecht eindigen ⁴⁾.

Reeds dadelijk hebben wij te wijzen op den beruchten penning ⁵⁾ op den vrede van Breda — die in 1667 den zee-oorlog tusschen

¹⁾ van Loon, I biz 263, *Cat. Ged.* no 316

²⁾ van Loon, I, biz 376, *Cat. Ged.* no 362

³⁾ van Loon, I biz 390, I, *Cat. Ged.* no 367

⁴⁾ Klotzhaus, *t a p*, blz 172 v, Veth, *t a p*, blz 107

⁵⁾ van Loon, II 555 I, *Cat. Ged.* no 982

Engeland en ons land beëindigde — welke van Engelsche zijde in 1672 werd aangevoerd als een der rechtvaardigende redenen voor een hervatting van den aanval. Op de voorzijde de woorden „Procul hinc mala bestia regnis”. Dit „mala bestia” werd als hoon beschouwd¹⁾, den Engelschen koning aangedaan door hem bloot te stellen „to scorn and derision by ridiculous Pictures and odious Medails”. — In de jaren die volgen zijn onze vijanden stellig ook door de medailleurs niet ontzien, doch een teekenaar van de kracht van Romein de Hooghe, die de spotprentkunst in dezen tijd draagt en beheerscht, ontbreekt voor de penningkunst. Johannes Smeltzing is de maker van een groot deel der historiepenningen uit de periode van den Koning-Stadhouder, doch hij mist de rijke fantasie en de verbluffende vaardigheid welke den prent-teekenaar ten dienste stonden. Naast hem nog slechts graveurs van minder beteekenis; wij noemen Wermuth. Vandaar zelfs in dezen, haar-rijksten, tijd het zooveel armer beeld van de penningcaricatuur. Bovendien is deze niet alleen minder fel, doch ook minder overtuigend: niet onwaarschijnlijk kan tot verklaring strekken dat Smeltzing — anders dan de heftige partijman en felle Oranjeklant, dien Romein de Hooghe zich getoond heeft — zich geenszins aan één richting of partij gehouden heeft. De hiervoor reeds vermelde spotpenningen op de ontevredenheid in de Nederlanden waarop de beeltenis van den Koning-Stadhouder met omschrift: „Britanniae Tyrannus” en op de vlucht van Jacobus II uit Ierland met: „Britan. Rex Fugitiv.” — zoowel de een als de ander van het jaar 1690 en om beurten de twee tegenstanders hekelend — zijn beide, in alle tegenstrijdigheid, het werk van Smeltzing.

Behalve zijn penning op de vervolging van de Hugenoten (1685), welke ontleend was aan het Bijbelsch verhaal van Bileam en diens ezélin. — zijn verschillende andere Hollandsche penningen verschenen²⁾ op de, in protestantsche landen zoo diepen indruk makende, ontrecting van de niet-Roomschen welke de herroeping van het Edict van Nantes ten gevolge had. Op een hiervan is de

¹⁾ Klotzius, *t.a.p.*, blz. 179; Veth, *t.a.p.*, blz. 108; van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 21.

²⁾ van Loon, III, 331-3; *Cat. Ged.* no. 1369-73.

Paus, tusschen een krijgsman en een priester met arendsvoeten, zittend voorgesteld op een veelhoofdig monster, dat Hugonoten verscheurt: „Supra Deum post perniciem”. Een andere doet den gepersonifieerden godsdienst een tiara en slang vertreden, over twee vluchtende Hugonoten een hoorn des overvloeds uitschuddend. — Een Engelsche spotpenning¹⁾ van denzelfden tijd, betreffende de godsdienstmoeilijkheden, heeft een belangrijke keerzijde: een herder met zijn kudde, te midden waarvan twee wolven aan een galg hangen, — doelend op de samenzweorders tegen den koning: „Deus nobis haec otia fecit”.

In 1688 teekent Smeltzing — op een spotpenning²⁾ op de kerkelijke onlusten in Engeland — een hond met zijn poot op het altaar, met omschrift: „Res immoderata cupido est”. Een andere penning³⁾ vertoont op de keerzijde een kat-uil, gebrild en gebekt, op een kussen; voor den uil een hamer en ter zijde een brandende kaars omgeven door zeven sterren: „Nog even blind”, ter verbeelding van het onverstand der Roomschen. — In hetzelfde jaar maakt hij eenige penningen op de geboorte van den zoon van het Engelsche Koningspaar, waardoor een Roomsche troonopvolging in het vooruitzicht kwam en de revolutie werd ontketend. Op den eersten⁴⁾ zit de Koningin te bedde met den jonggeboren prins in haar armen, met het ironisch omschrift: „Felicitas publica”; op den tweeden⁵⁾ wordt de voorstelling gegeven van de geboorte van Erichon. —

Het volgend jaar maakt Smeltzing, zich weder naar de andere zijde keerend, een spotpenning op de verkiezing van Willem III tot Koning van Engeland⁶⁾ met de versleten symboliek van een veelkoppig monster op de voorzijde en een al even armelijke satire op de keerzijde. Op een bol staat een menschelijke figuur met dubbel aangezicht, half zwijnskop, half beeltenis van Willem III;

¹⁾ *The Medallic History of England*, pl. XXXII, no. 2.

²⁾ van Loon, III, 361; *Cat. Ged.* no. 1397.

³⁾ *Cat. Ged.* no. 1408; de Vries en de jonge, *t.a.p.*, I, blz. 69 v.

⁴⁾ van Loon, III, 368; *Cat. Ged.* no. 1401.

⁵⁾ van Loon, III, 370; *Cat. Ged.* no. 1403.

⁶⁾ van Loon, III, 431, 2; *Cat. Ged.* no. 1500.

het zwijn, teekenen van wreedheid, kijkt naar den Tower waar Monmouth werd onthoofd, Willem III kijkt naar het koninklijk paleis: „Ille crucem, hic diadema tulit”.

Hetzelfde jaar 1689 brengt een spotpenning ¹⁾ op het verbond tusschen Frankrijk en Turkije, waarop elk zinnebeeld gemist wordt en Smeltzing zich aan de bloote werkelijkheids-voorstelling houdt: de Fransche Koning ligt geknield, met zakken goud, voor den Sultan; het omschrift leert: „Gallia supplex viro immortalis”. Even werkelijk, van groote platheid, is zijn penning ²⁾ op den vrede tusschen Frankrijk en Algiers: ditmaal braakt Lodewijk XIV, wien de Paus een klisteer toedient, goudstukken in een door den Algerijen gehouden pot: „Necessitati ne quidem Dii resistunt”. —

De overwinning der Engelsch-Nederlandsche op de Fransche vloot bij Kaap La Hogue, in 1692, een der hoogtepunten van den zeestrijd in den negenjarigen oorlog, heeft aanleiding gegeven tot een groot aantal historiepenningen, waaronder zich de fraaiste Engelsche medailles van dezen tijd bevinden, en verscheiden spotpenningen: eenige met vluchtende Fransche hanen, doch ook een ³⁾ van geheel eigen vinding: die waarvan de keerzijde een zee verthoont waarop een slak, bereden door den Franschen Koning — in zijn hand een gebroken drietand — met het omschrift: „Extulerat cornua sed perit salo”.

In het volgend jaar maakt Smeltzing een penning ⁴⁾ op de terugkomst van Lodewijk XIV na den veldtocht in de Nederlanden: in het verschiet ligt het paleis te Versailles; de Koning staat op een zegewagen, getrokken door twee hofjuffers, voorafgegaan door een derde, die een veldteeken draagt met een nul; het satirisch omschrift luidt: „Venit vidit sed non vicit”. Ook deze spotpenning sluit zich onmiddellijk aan bij spotprenten en pamfletten over 's Konings terugkeer. — En ziehier het Fransche antwoord in een spotmedaille ⁵⁾ op Willem III, welke op de keerzijde in het verschiet

¹⁾ van Loon, III, 433; *Cat. Ged.* no. 1534.

²⁾ van Loon, III, 458; *Cat. Ged.* no. 1535.

³⁾ van Loon, IV, 45, 2.

⁴⁾ van Loon, IV, 74, 1; *Cat. Ged.* no. 1698.

⁵⁾ van Loon, IV, 79, 2; *Cat. Ged.* no. 1705.

het vluchtend leger van den Engelschen Koning teekent. waarvóór een arm (met de Fransche lelies) op een trommel slaat, het omschrift voerend: „Mon sort est d'estre battu”.

In 1694 een penning ¹⁾ van Wermuth ter eere van Willem III en tot spot van Lodewijk XIV. De eerste die van klein groot, de ander die van groot klein geworden is. De voor- en keerzijde vertoonen de beeltenissen der tegenstanders; de satire ligt in de tegenstelling.

Het jaar 1700 brengt — door het testament van den laatsten Spaanschen Habsburger, dat den kleinzoon van Lodewijk XIV als erfgenaam roept tot de Spaansche monarchie — het begin der laatste phase van de Europeesche oorlogen, welke niet dan met den vrede van Utrecht zullen eindigen. — Een tijd over-rijk aan historiepenningen, waaronder zich een niet onaanzienlijk aantal spotpenningen bevindt.

De kardinaal Portocarrero, wiens invloed op den zwakken Koning van Spanje beschouwd werd als de oorzaak en verklaring van diens testament, bracht hierdoor aan Frankrijk een grooter machtsuitbreiding dan zelfs de groote Fransche kardinaal-ministers der zeventiende eeuw vermochten; vandaar een spotpenning ²⁾ met zijn borstbeeld op de voorzijde en de mededeeling „Je suis plus grand que Richelieu et Mazarin” op de keerzijde. De hieruit voortvloeiende afhankelijkheid van Spanje wordt ons te verstaan gegeven door een penning ³⁾ waarop dit land, in de gedaante van een vrouw, nederig aan de voeten ligt van Lodewijk XIV: „Monarchia Hispaniarum sub curatela”. En wij vermeldden reeds het stuk ⁴⁾, waarop, met dezelfde duiding, de Spaansche koe door een geestelijke (Portocarrero) gemolken wordt. —

De Spaansche successie-oorlog roept dan de laatste groote groep satirische penningen in het leven. Vrijwel alle kriegsbedrijven zijn op plechtige wijze door fraaie gedenkpenningen in het metaal

¹⁾ *Cat. Ged.* no. 1740.

²⁾ van Loon, IV, 253.

³⁾ van Loon, IV, 261, 1, *Cat. Ged.* no. 1950.

⁴⁾ van Loon, IV, 261, 2.

vastgelegd, daarnaast met spot en hoon den tegenstander voor-
gehouden. Een telkens hierbij herhaald motief — wij wezen er
reeds op — is de door wolken verduisterde zon. — In het voor-
gaande hebben wij spotpenningen uit dezen tijd besproken. Thans
moge nog op de volgende stukken gewezen worden ¹⁾).

In 1708 worden in een voor Frankrijk ongelukkigen strijd een
aantal steden in Zuid-Nederland veroverd. Een medaille ²⁾ ver-
toont aan de voorzijde de bevelhebbers der Verbondenen, prins
Eugenius en Marlborough, die de lelies van een leliestruik plukken
om hiermede hun lauwerkrans te sieren; op de keerzijde wordt
de Fransche haan, als een visch, gevangen met een uitgeworpen
bete broods. Het volgend jaar valt Bergen; afgebeeld wordt ³⁾
het Zonnebeeld dat te Rhodus voor de haven was opgericht en
door een aardbeving wordt vernield: „Mole ruit sua”. Beide zijn
van de hand van Brünner. — In 1710 wordt de positie van den
Spaanschen Koning zoo zwak dat op het einde van zijn heer-
schappij gezinspeeld wordt. Een penning ⁴⁾ vertoont aan de voor-
zijde den tegenstander, den aartshertog die dit jaar te Madrid
zijn intocht houdt, en op de keerzijde Filips V op het tooneel die
buigend afscheid neemt: „Plaudite nunc ilicet”. Wij hebben hier
een der betrekkelijk weinige, geheel op het terrein der werkelijkheid
blijvende, niet van geestigheid ontbloote spotpenningen. Hier komt
iets geheel nieuws te voorschijn en heeft de maker zich van den
last der oude en te zware symboliek volkomen weten vrij te maken.
Niet minder is dit het geval met een spotpenning ⁵⁾ op de in 1709
te 's-Gravenhage gevoerde, doch weder afgebroken, vredesonder-
handelingen, waarvan vooral de keerzijde in dit opzicht belangrijk
is: een man, in de hand een lantaarn, woelt met een stok de aarde
om; het omschrift zegt: „Je cherche du courage pour mon maitre”.

¹⁾ Wij bepalen ons tot bloote vermelding van de spotpenningen op de
gevangenneming van den maarschalk de Villeroy in 1702, de inneming van
Ulm in 1704, den slag van Malplaquet in 1709, de inneming van Douai in 1710.

²⁾ van Loon, IV, 529, 3; *Cat. Ged.* no. 2172.

³⁾ van Loon, IV, 574, 3; *Cat. Ged.* no. 2224.

⁴⁾ van Loon, IV, 584, 4.

⁵⁾ J. Schulman, *Pax in Nummis* (1912), no. 422.

Verder valt te wijzen op een der vele spotpenningen op de vredesonderhandelingen te Utrecht: de Engelsche Koningin speelt op de harp, de Fransche Koning, met krukken, tracht op de maat te dansen, met het omschrift: „Il faut s'accommoder aux Dames" ¹⁾). Hiermede is het oude overwonnen, en het mag teleurstellend heeten dat hierna op tal van stukken toch de nieuwe weg verlaten en weder het oude vaarwater wordt gezocht. Niettemin kan men zeggen dat de achttiende eeuw — met haar redelijkheid — aangevangen blijkt en der symboliek nog slechts een geringe rol blijft toebedeeld.

De jaren 1713 en 1714 staan verder in het teeken van den Utrechtschen vrede met een menigte spotpenningen ²⁾), waarvan wij slechts één — een Duitschen en van de grootste platheid — beschrijven. Op de voorzijde doen een Engelschman, een Franschman en een Hollander hun behoeften op één hoop: „Concordia res parvae crescunt", op de rugzijde bekogelen zij elkander van dien hoop: „Discordia maxima dilabuntur".

Wij noemen van de niet-politieke penningen twee zeventiende-eeuwsche. — In de eerste plaats een spot-jeton ³⁾) uit het jaar 1660 op de vrouw, waarop een ezel, die een mand draagt met hoofden van vrouwen, geleid wordt door een aap. Het is een geheel op zich zelf staand stuk. — In de tweede plaats den bekenden spotpenning ⁴⁾) op de tegenstanders van Balthazar Bekker van 1698. Op deze zeer overladen voorstelling komt een predikant voor, gezeten op een ezel, wiens geheele lijf bezet is met menschengezichten (hetgeen de eenvoudige, domme gemeente verbeeldt); de predikant zegt: „Diabolus", de ezel antwoordt: „Ita Domine quicquid doces". Op de keerzijde een kerk waarvóór een spin in het midden van haar web, waarin de gevangen vliegjes zitten.

¹⁾ van Loon. IV, 591, 4.

²⁾ *Cat. Ged.* no. 2310, 2312, 2313-6; *Revue belge de Numismatique*, 1873, blz. 203 v.; 1878, blz. 112 v.; 1882, blz. 296 v.

³⁾ *Revue Numismatique* 1866, blz. 145-6; vgl. *Le Figaro Artistique* 1925, blz. 613.

⁴⁾ *Cat. Ged.* no. 1922; de Vries en de Jonge, f.a.p., II, blz. 125 v.

Achttiende eeuw — Besluit — De politieke spotpenningen hebben hiermede hun tijd gehad. Wat verder komt is naar aantal en naar hoedanigheid van weinig beteekenis. Nòch de rijke bloei der Engelsche caricatuur in de tweede helft der achttiende eeuw en gedurende de oorlogen tegen het Frankrijk der Revolutie, nòch de overvloed van Fransche spotprenten uit de eerste jaren van de periode der groote Revolutie vindt iets daarmede werkelijk vergelijkbaars in metaal. Men kan de redenen van dit verschil bevroeden: het is een samenloop van omstandigheden, elk in dezelfde richting wijzend, — één verklarende oorzaak valt niet te noemen. Zijn trouwens kunstuitingen ooit door bepaalde oorzaken behoorlijk te verklaren en speelt niet ook het toeval hierbij een soms veel grooter rol?

Het sneller voortgaan van het leven; de grootere reeks kleine gebeurtenissen, welke in de meer en meer ingewikkelde samenleving de plaats der weinige — maar daardoor meer indruk makende — groote gebeurtenissen van een vroegere periode innemen; het zooveel onmiddellijker gevolg dat van een prent — in tegenstelling tot een medaille — te verwachten valt; het ontbreken van medailleurs met roeping tegenover — wij denken bijzonderlijk aan Engeland — den rijkdom aan kunstenaars die spotprenten teekenen, zullen te zaam gewerkt hebben. En nog andere redenen zijn zonder twijfel aanwezig. De Overheid zelve, dit valt zeker niet te vergeten, houdt op de caricatuur — welke haar een regeermiddel was — te beheerschen, en het is in hoofdzaak zij geweest die in de zeventiende eeuw de spotpenningen heeft geïnspireerd en doen slaan. De Staat heeft opgehouden de geesten te binden en de gevoelens worden niet meer in zoo belangrijke mate door algemeene vragen van internationale politiek-godsdienstige verhoudingen beheerscht. Een critische en weldra revolutionnaire geest, welke zich in de eerste plaats met het nationale bezig houdt, wordt vaardig en deze uit zich — men kan zeggen dat het vanzelfsprekend is — niet in medailles, doch in prenten en pamfletten.

Denken wij aan het eigen land: dit heeft in de achttiende eeuw, na den vrede van Utrecht, opgehouden een eerste rol in de

Europeesche politiek te spelen, de binnenlandsche politiek ontardt in een gekuip om baantjes en verloopt ten slotte in een triesten strijd tusschen zich-patriot-noemenden en Oranje-aanhangers. Dit wordt uitgevochten door schotschriften en, overwegend slechte, spotprenten. Wat valt daarbij met penningen te bereiken? Het metaal heeft niet anders bijgedragen dan een groote reeks Oranje-draagteekens en ook vele dwaze kees-honden.

In 1720 verschijnen verschillende spotpenningen ¹⁾ op John Law en diens speculaties, met voorstellingen als deze: een man met een geldzak, waaruit het geld valt, met omschrift: „Wie 's kommt so gehts. Nulla bleibt übrig”, of een windmolen die geld, actiën, biljetten in de lucht slingert ²⁾.

Het midden der achttiende eeuw spot in chansons en op prenten, ook door enkele penningen op de maitressen-regeering in de twee prachtlievende hoven van Versailles en Dresden. Een Fransche medaille op Lodewijk XV vertoont op de voorzijde een fier stappenden en luid kraaienden haan, op de keerzijde een stoet kippen met vrouwen-gezicht: het omschrift luidt: „Quel est le coq maudit qui ne chanteroit pas, o poules, en voyant vos traits et vos appas”. — De spot tegen August den Sterke uitte zich in de zgn. Cosel-dukaten en Cosel-guldens, zoo genoemd naar de geliefde des Konings: het zijn satirische stukken met erotische voorstellingen, als een kirrend duivenpaar, een haan en een hen. —

De Fransche revolutie brengt ons aan penningen — behalve, wat verre de meerderheid vormt, feitelijke voorstellingen van de gebeurtenissen, in soms primitieve ruwe volkskunst — stukken met een verouderd, eentonig en onbeteekenend symbolisme, spotpenningen slechts enkele. Wij noemen er twee, ook in dit opzicht merkwaardig dat zij overeenkomen met spotprenten op de gebeurtenissen, welke zij in het metaal vereeuwigen. — In de eerste plaats

¹⁾ *Cat. Ged.* no. 2405-8.

²⁾ Op het vredes-congres te Soissons (1728 en 1729) eenige — onbelangrijke — spotpenningen (*Cat. Ged.* no. 2452-3, 2457; *Pax in Nummis*, no. 499-502).

een groot éézijdig tinnen medaillon¹⁾ betreffende den val van de Bastille, waarop adel en geestelijkheid wegvluchten en de derde-stand, ontwakend, zijn ketenen verbreekt; het onderschrift luidt: „Ma finte il étoit tems que je me reveillise car l'oprésion de mes fers me donions le cochemar”. De taal verraadt reeds dat dit voor volkspropaganda dient. Een volkomen gelijke spotprent — „Réveil du Tiers Etat” — is te vermelden²⁾. — Het tweede stuk³⁾ betreft de vereeniging van de drie orden, en bestaat in verschillende varianten: een man van den derden-stand draagt een bol met drie lelies (Frankrijk voorstellend), waaronder hij gebukt gaat; adel en geestelijkheid helpen hem deze vracht te torsen. Ook hier een gelijke prent⁴⁾. —

Ten slotte wijzen wij op eenige spotpenningen op den Amerikaan Thomas Paine, die in Engeland en daarna in Frankrijk in revolutionnaire kringen een invloed kreeg, waarvoor vrees ontstond. Vandaar pogingen om hem belachelijk te maken: een man staat in bewondering voor een berg die een muis baart⁵⁾. —

Een Engelsche spotjeton op Napoleon is reeds door ons genoemd. Zoo zijn er enkele stukken uit den tijd van het Keizerrijk. Geestig is die welke de buste vertoont van Talleyrand met omschrift: „Talleyrand Prince de Machiavel”.

De negentiende eeuw geeft ons in de troebele jaren 1830 en 1848⁶⁾, en gedurende den Fransch-Duitschen oorlog van 1870 enkele spotmedailles van weinig beteekenis. De oude penningkunst was ten onder gegaan. Een nieuwe, onder leiding van Fransche kunstenaars ontstaande, vangt na den ondergang van het Tweede Keizerrijk aan, — spotpenningen echter heeft zij niet voortgebracht.

¹⁾ Auctie-catalogus der verzameling-Julius (München, Otto Helbing — 1932) no. 20, met afbeelding.

²⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 90, no. 559.

³⁾ Hennin, *Histoire numismatique de la Révolution française*, no. 14-20.

⁴⁾ van Kuyk, *t.a.p.*, blz. 90, no. 539.

⁵⁾ Hennin, *t.a.p.*, no. 587; *Revue Numismatique* 1845, blz. 459 v.; 1846, blz. 81 v.

⁶⁾ *Souvenirs numismatiques de la Révolution de 1848* (Paris, z.j.), pl. XX, 4; XXI, 1; XXV, 1; XXXVI, 2, 4; XXXVII, 1 · LII, 1-2.